

Roku 1638 zemřel katolický biskup v Yprech Cornelius Jansen. Dvacet let se zabýval tichým a pilným studiem díla svatého Augustina a posléze napsal tlustý spis *Augustinus, sive doctrina S. Augustini de humanae naturae sanitate, aegritudine, medicina*. Spis za jeho života nevyšel; vydali ho v roce 1640 biskupovi přátelé.

Tito biskupovi přátelé a následovníci, mezi nimi zejména takzvaní „muži z Port Royal“ rozvinuli zakrátko náboženskou a filosofickou hnutí, jež se dostalo do konfliktu s jezuiti. Muži z Port Royal vášnivě obviňovali muže z Tovaryšstva Ježíšova z pelagiánského kacířství, muži z T.J. vášnivě obviňovali muže z P.R. z kalvinismu, obě strany se navzájem obviňovaly za úkladů proti státu, ve hře byla nemalá učenost a silná dogmata, silné intriky a nemalé pomluvy. Boj se zanedlouho přenesl až na pařížskou universitu, na francouzský dvůr a do kurie papežské.

Už krátce po začátku této historické bitvy ducha byla nomá potíž v tom, že o Jansenově díle kdekdo zasvěceně a pregnančně mluvil i psal, od moudrých filosofů a teologů až po dámy z literárních salónů; jenomže málokdo toto třífoliantové a ne zrovna záživně napsané dílo... četl.

Jistý jezuita [a máme obavy, že s úmyslem nepřilíš seriózním] podjal se úkolu odstranit tuto nepřijemnou porci z krátkří Jansenovo tlusté a obtížné dílo do tzv. „pěti vět“; byl to sukus, pochopitelně velice nepřesný a velice tendenční. Nicméně byla to práce úspěšná; pět vět svým praktickým významem brzy předčilo celé tři biskupovy folianty. Boj samozřejmě pokračoval.

I bylo na papeži, aby věc rozhodl. Papež dost váhal; bezpochyby ani on Jansenův text nikdy nečetl. Přesto měl vyhlásit rozhodnutí, jež bude, tak jako vše, co papež rozhodne, věčně a neomylné. Váhal, ale nakonec vydal bulu *Cum occasione* a zairatil v ní oněch proslulých pět vět s tím, že jsou kacířské. Papežská kurie vydala promptně formulář k podepsání všem kněžím; bylo v něm prokletí pěti vět, obsažených v díle Cornelia Jansena. Ani muži z papežské kurie bezpochyby nečetli inkriminované dílo. Tím méně je četli kněží, kteří poslušně podepisovali formulář.

Muži z Port Royal se disciplinovaně podrobili papežské bule a uznali, že oněch pět vět jsou tvrzení kacířská. Měli jen malou výhradu: říkali, že oněch pět vět nelze najít v díle Cornelia Jansena. Mužům z P.R. lze v tomto bodě celkem věřit; mezi nimi byli dosud podivní jedinci, kteří Jansenovo dílo četli v textu nezkráceném. Muž z P.R. Antoine Arnauld k tomu ne bez ironie dodal, že papežem neomylně zatracených pět vět není sice v díle Jansenově, ale že by se daly při troše všímavosti vyhledat v díle svatého Augustina i u jiných církevních otců...

Němohu se zbavit jistých obav, že občas v čemsi nápadně opakujeme tuto vážnou i komickou historii. Ne

snad v její podstatě, tedy v polemice o otázce boží milosti a svobodné vůle *aid*. Ale v metodách, jichž bylo použito. A zejména v oné přerokozkošné metodě „pěti vět“. V návyku nestudovat, neznat, bagatelizovat základní materiál a vlastní příčinu sporu, zapomenout prameny, pořádit si „výťah“, zběžnou „informaci“, jistou přibližnou a pružnou „pověst o pramenech“ — a pak se teprve s chutí pustit do boje. Boje, který samozřejmě převezme všechny důsledky použité metody; a nasádkne záhy vodou dohadů, špinou demagogie, limonádou přibližnosti, snobskými salónními výlevy, obsahem „lidových“ kanálů a kýblů, osočováním, intrikami, a vyvolává na svět tak často byly a jiné verdikty, jež jsou o to kategoričtější formulovány, oč zřetelněji stojí na písku. Až se nakonec věc tak zamotá, že nikdo neví pořádně, či je, nikdo se kloudně na nic nepamatuje, nikdo nečetl „dílo Cornelia Jansena“, o které se nicméně všichni hádají; a tehdy náhle jako jirřenka z oceánu vystoupí krásný, vymyšlený, kýžený, nasolený kompromis, obecně vyrovnání, obecně odpust'mesicojsmesi, růžová přestávka, jež bývá v těchto moderních poměrech kratší než třiatřicet let, načež vše začíná znovu, ještě vášnivěji a ovšemž s odstupem od „díla Cornelia Jansena“ ještě zas o něco větším.

Mnoho mužů v tomto státě už odsoudilo IV. sjezd Svazu čs. spisovatelů. Mnoho mužů v tomto státě tvrdí a píše, že ta a ta kniha způsobila převrat v čs. literatuře a zůstane navždy jejím skvostem. Pročtení knihy však začasťe vyvolá neodbytný dojem, že muži, četli-li vůbec kdy pořádně tu knihu, četli ji naposledy před deseti, patnácti či dvaceti roky. Od té doby už zapoměli, co tam vlastně je. Text knihy se z myslí vytratil; zůstala pověst, stručný a populární soud, zůstala pět vět. Sem tam se najde pošelilé individuum, které odmítne číst pět vět a přečte si knihu; vydá pak o tom svědectví, jež je přijato nevrle a rychle zapomenuto.

Mnoho mužů v tomto státě už autoritativně posuzovalo různé „škodlivé knihy“ i noviny i časopisy ne podle textu těchto tiskovin, nýbrž podle jistých textůků, rozmnožených cyklostylem, podle různých „výťahů“, „svodek“, „zpráv“, zkrátka podle pěti vět.

Mnoho mužů v tomto státě mluví o Stalinovi. O procesech. O Rakjovi a o Tuchačevském. O Slánském, Clementisovi, Husákov. O osudech interbrigadistů i o osudech tzv. trockistů. O roku 1937 i 1952. A také o osudech spisovatelů, jako jsou Zdeněk Kalista, Václav Renč. A Jan Zahradníček. A Karel Teige. A také o „obyčejných“ okresních procesech s kulaky a záškodníky, z nichž některé koncily — příliš pozdě — revizí procesu, cudně publikovanou v pářídkové zprávě krajským listem. To všechno je předměttem apartní salónní konverzace i upřímně bezesných nocí mnoha mužů a žen této země. Ale kdo zná materiál? Kdo zná prameny? Kdo četl dílo Cornelia Jansena? Známe jen pět vět.

Národy ČSSR jsou nyní ve viru obrody a dobrých předsevzetí. Je to dobrý výtv, nadějný, slibný. I když

zatím máme víc výroků, slibů a proklamací než skutků; to je zatím ještě přirozené. Ne, že by vývoj od proklamací k skutkům nebyl nejedním mužem, jemuž je v hloubi duše odporný. rušen; ale i to je přirozené. Není důvodu nevěřit, že vývoj k skutkům nastává a nastane. Mám skromný návrh, aby se součástí vývoje stalo i hnutí proti metodě pěti vět. A proti pisatelům pěti vět. A proti spokojeným čtenářům pěti vět. Národy musí mít možnost číst „dílo Cornelia Jansena“. Kompletní. Původní text.

Národy ovšem musí mít i schopnost a chuť číst „dílo Cornelia Jansena“. Bude to dost obtížné čtení. Přečtší si pět vět je mnohem snažší.

LL. č. 5. 28. března 1968

Dušan Hamšík

Procesy, které dělaly dějiny

Nosím ty otázky v hlavě už řadu let, třebaže jsem se s nimi zatím nedostal dál než do cenzurního archivu, do bezútešných fasciulí interní korespondence v předpokojích mocných a do úzkostného soukromí lidí, jejichž osud prošel závratnou křivkou od veřejné činnosti přes výsluní slávy k vézeňským kobkám a posléze přes předsíní mrtvých k mnohaletému ghettu, v němž žili mezi námi zhanobeni, vyvrženi a opuštěni. Jsou tu také mrtví: Slánský, Geminder, Frejka, Frank, Clementis, Reicin, Šváb, Margolius, Fischl, Šling, Simone a další. Čistě ve faktickém smyslu se jedná o sérii skandálních justičních vražd, z nichž každá jednotlivě v sobě tají hodnotu Dreyfusovy aféry, nemyslíme-li při Dreyfusově případu jen na sám justiční zločin, nýbrž především na mnohaletou očistnou kampaň, zasahující základní východiska veřejného smýšlení i soukromé morálky muže z ulice a ženy z domácnosti.

Proč se k tomu vracet? — říkají mnozí, a nejenom ti, jejichž svědomí je tak či onak zatíženo, kteří se na tom tak či onak fakticky podíleli. Je to už bezmála dvacet let, život šel dál, čas mnohé zasul — říkají nejenom ti, kdo přiložili tak či onak ruku k dílu, nýbrž i mnozí ti, jejichž ruka byla obětována a kteří vyvázli. Mnohé zdánlivě potvrzuje tento milosrdný postoj. Lze posloužit přízračným obrázkiem z letoviska poblíž Prahy, kde žijí nedaleko sebe někdejší vyšetřovavec a někdejší vyšetřovatel, oba v penzi, oba zlomení fyzicky i duševně, oba svým způsobem oběti, oba si od té doby prožili své, někdejší mučení i mučitel se setkávají ve výletní restauraci u oběda, aniž si co vyčítají.

Nejde samozřejmě o bezúčelné rekriminace, mrtvým nelze vrátit životy a prožité osudy nelze vrátit k jistému bodu a tamodtud je začít znova, což jedině by byla skutečná rehabilitace. Nejde ani o usilovné a

úporné pátrání po faktických vinicích a jejich dodatečné potrestání, neboť puzení po pomstě, do něhož často přesahuje lidové právní povědomí, je noblesně vzdáleno právě těm, kdo v utrpení pohledli zblízka do tváře záhadě života a smrti, darmo si jejich jménem zaměňují spravedlnost za pomstu huráradikální vrstvy v přelétavém náporu dnes tam a zitra onam.

Je samozřejmě nutné trvat na tom, aby míra zavinení faktických vykonavatelů — vyšetřovatelů, prokurátorů, soudců a dalších — byla znovu prozkoumána a posouzena. Tím se však odpoví jen na malou část otázek, které jsme povinni si v této souvislosti připustit a položit. Jejich potrestání, byť sebetvrdí, by se však mohlo stát ošidnou pilulkou, utišující svědomí a vyvolávající klamný dojem, že vše je vyřízeno a odbyto: po zločinu následuje trest, třeba opožděný, spravedlnosti bylo učiněno zadost, náš štít je zas čistý, můžeme pokračovat. Toto kriminální schéma, ostatně značně sporné i na samotné kriminální půdě, však naprosto selhává tam, kde kriminální podoba či vyústění dějů jen kryje jejich pravou povahu politickou a morální. Zdánlivě radikální volání po potrestání viníků, jakkoli oprávněné, si tak z jednoho pólu podává ruku s milosrdným postojem na druhém pólu a usvědčuje samo sebe z ne-radikálnosti, neboť ponechává nedotčeno celé rozlehlé pole mezi póly, pole plné otázek, jež se nás hluboce dotýkají a jež miří k podstatě. Naléhavosti těchto otázek nás nezavíjí ani nejpřísnější potrestání faktických vykonavatelů, ani to, kdybychom podlehlí odvěkému lidskému nutkání a prosadili si zásadu *oko za oko, zub za zub*.

Proč nás politické procesy z padesátých let a otázky, jež s nimi souvisejí, tak vzrušují? Proč nemůžeme dát za pravdu třeba době miněným poukazům, že nemá smysl vracet se o dvacet let do minula, když dnes jsme jiní, jinde a míjeme jinam?

Mínulost je zvláštní fenomén. Je až dojemné sledovat, jak praktičtí političtí vůdcové vždy znovu a znovu podléhají sklonu nakládat s minulostí jako se svým subalterním podřízeným: jak jí přistíhují ke svým potřebám, jak zatajují, přimýšlejí a obmýšlejí v klamném domnění, že právě oni a jen oni jsou logickým vyvrcholením a korunou předchozího vývoje. Často se jim to daří, jsou-li obratní a mají-li ve svých službách bystré odůvodňovatele, kteří zamožují dějiny nejrůznějšími legendami a mýty, z nichž mnohé přežívají dlouhá léta a působí i dávno po smrti svých vůdců. Ke zvláštnostem minulosti však patří i její trpělivá houževnatost, povznesená nad každodenní praktiky a křiky. Její moc pochází z jiného světa než jím pomíjíva moc praktických politikých vůdců. Je jí vdechnuta přirozenou lidskou potřebou continuity, k níž tihne každý osud individuální i společný.

Tím, co bylo, jsme patrně určeni mnohem víc, než si myslíme, trvá to v nás bezděčně nebo i proti naší vůli. Přítom nám mnoho tendencí, skutečností a okolností